

# Klientorganisationernas roll

## 10 år med R-förbunden

Hans Nestius

I tidigare artiklar i detta temanummer har klientdemokratin behandlats ur två viktiga aspekter. För det första klienternas möjligheter att påverka de institutioner i samhället som beslutar om vården. För det andra klienternas möjligheter att i samspel med personalen påverka ett pågående behandlingsarbete, en terapeutisk process.

När det gäller den första aspekten spelar klientorganisationerna en stor roll. Under de senaste tio åren har R-förbunden bildats. Och de har utvecklat en ny och mycket uppmärksam form av aktivitet. De har sökt konfrontation med samhället på ett sätt som inga klientorganisationer tidigare.

Mot den bakgrunden är det motiverat att utförligt redovisa just R-förbundens verksamhet. Det sker i denna artikel av Hans Nestius. Han är redaktör för R-förbundens gemensamma tidskrift, Pockettidningen R.

Först något om vad jag **inte** kommer att skriva om. Inom HCK (= Handikappförbundens Centralkommitté) finns ett 20-tal medlemsorganisationer som är klientorganisationer. Dem kommer jag inte att skriva om. Och inte om Länkarna, inte om DHR (= De handikappades riksorganisation), inte om FUB som tillvaratar de utvecklingsstördas in-

tressen och inte om RFSL som jobbar för de sexuella minoriteterna i samhället.

Framställningen kommer alltså att koncentreras till de s k R-förbunden, de organisationer som jag personligen har erfarenhet av.

RFHL (= Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare) var först på plan och bildades 1965. Året därpå kom KRUM (= Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering). Och 1967 startade RFMT (= Riksförbundet för miljöterapi) och RMH, sedermera ändrat till RSMH (= Riksförbundet för social och mental hälsa).

RFMT, som våren 1975 avvecklade sin verksamhet, blev aldrig någon riktig klientorganisation. Den bestod av yngre, radikalt orienterade personer som huvudsakligen jobbade på behandlingsinstitutioner för barn och ungdom. Målsättningen var att demokratisera och också i övrigt förändra dessa institutioner i miljöterapeutisk riktning. En målsättning som i huvudsak genomförts på senare år — i varje fall på de behandlingshem och liknande som drivs i kommunal regi i de större städerna.

Under RFMT:s sista år kom därför målsättningen att förändras något. Det blev mer aktuellt att föra ut och konkretisera parollen "Bort från institutionerna!" Alternativet blev att få jobba "hemma-hos", jobba i familjerna och med unga- na i deras boendemiljö, och att bara i undantags-

*Hungerstrejker på anstalterna, spontana demonstrationer och liknande mer provocerande aktioner har också prövats.*

fall arbeta med utgångspunkt från institutionerna. Och även dom propåerna har ju fått visst gehör hos berörda huvudmän och myndigheter.

Men där lämnar jag RFMT och erinrar bara om att sedan dess har ALRO (= Alkoholproblematikers riksorganisation) kommit att ersätta RFMT i R-förbundsgruppen och även i redaktionskommittén för Pockettidningen R.

### **Vad var det nya med R-förbunden?**

Vad var då det nya med den typ av klientorganisationer som R-förbunden representerar? Personligen vill jag framhålla två ting:

- Samarbetet mellan "teoretiker" och "praktiker" (som det kom att heta de första åren i KRUM), dvs blandningen av personer med egen erfarenhet av den sk vård och andra intresserade på alla nivåer inom organisationerna och inom alla beslutande organ. I jämförelse med texterna de etablerade nykterhetsrörelserna å ena sidan och Länkarna och RFSL å andra sidan var det en ny — och som erfarenheten visat — mycket fruktbar medlemsstruktur.

- Tuffare metoder i opinionsbildningen. Inget totalt förlitande på gängse, etablerade kanaler för opinionsbildning (som ju ofta tvingas ske på etablissemangets villkor). Hungerstrejker på anstalterna, spontana demonstrationer och liknande mer provocerande aktioner har också prövats.

### **Opinionsbildning och kontaktskapande aktiviteter**

Samtliga R-förbund har satsat hårt på både opinionsbildande arbete och på konkreta, kontaktskapande aktiviteter. Som jag fattat det av bl a följande skäl:

- Utan det konkreta, risk för sektarism och elitism, att många — kanske främst bland de "vårdtrabbade" — skulle känna sig utanför och därmed stötas bort.

*Det officiella svaret är att samtliga organisationer är "religiöst och partipolitiskt obundna".*

- Utan opinionsbildning, risk för urartning mot "välgörenhetshållet", att man missar huvudfunden och därmed tappar perspektiven på frågorna, att man mest blir den officiella vårdapparatusens förlängda arm — vilket naturligtvis också skulle leda till att många dugliga krafter gick förlorade.

- Dubbelfunktionen har varit en god strategi. Den ständiga växelverkan mellan de två berikar arbetet, den fördjupar och nyanserar jobbet på båda fälten. "Tänk så många gånger verkligheten fått korrigera teorin", som någon uttryckte det. (Exempel: De många personliga mötena mellan straffade och icke straffade gjorde det omöjligt för vissa RFHL-are att i längden vidhålla sitt principiellt grundade motstånd mot att behandlingsenheter som arbetar med frivilligheten som grund skulle ställa upp för fångar som sökt sig dit enligt § 34\* i nya behandlingslagen. Den krassa verkligheten fick alltså korrigera en i och för sig förståelig ideologisk skepsis.)

### **R-förbunden är enhetsfronter**

Var står R-förbunden politiskt? Det officiella svaret är att samtliga organisationer är "religiöst och partipolitiskt obundna". I praktiken omfattar man en social- och kriminalpolitisk analys, som bygger på medlemmarnas egna konkreta erfarenheter och upplevelser. En analys som ständigt måste förnyas i takt med att verkligheten förändras eller att medlemmarna själva får nya insikter om denna verklighet. Alla förbund bygger på *enhetsfrontstanken* och därför har man också avstått från att formulera denna analys i marxistisk terminologi — vilket vissa minoritetsgrupper upplevt som en brist. Majoritetens linje har haft följande motiveringar:

\* § 34 ger fångar möjlighet att när som helst under strafftiden söka sig ut till ett juste behandlingshem eller kollektiv och där avtjäna resten av den utdömda strafftiden.

=====

*Alla förbunden bygger på enhetsfrontstanken och därför har man också avstått från att formulera denna analys i marxistisk terminologi — vilket vissa minoritetsgrupper upplevt som en brist.*

=====

○ Alla ska vara välkomna med i arbetet som kan omfatta respektive förbunds grundläggande målsättning och konkreta reformkrav.

○ Många allmänpolitiskt omedvetna eller indifferenta personer söker sig till R-förbunden, kanske just därför att det ställningstagandet är precis vad de för tillfället "klarar av" eller "är mogna för". Det gäller i högsta grad också flertalet klienter.

○ För många fungerar R-förbundsarbetet som en "plantskola" där man gör sina första medvetna politiska erfarenheter, för att efter några år söka sig vidare till organisationer med bredare målsättningar och/eller ideologiskt mer entydiga budskap. Funktionen som "genomgångsorganisationer" kan naturligtvis beklagas ur vissa synpunkter, men för samtidigt mycket positivt med sig.

### **Nej till välgörenhet — ja till anslag**

Förbundens ekonomi — hur finansieras verksamheten? Ja, medlemsavgifterna räcker ju inte långt, vilket lett till rätt omfattande interna diskussioner om vilka andra finansieringsformer som är ideologiskt acceptabla. Resultat (i stort sett och med enstaka undantag):

a) Nej till pengar som kommer från insamlingar, lotterier, tombola, bingo, Lions eller andra liknande välgörenhetsjippon.

b) Ja till statsbidrag och kommunala anslag (inkluderar även KRUM, även om många skeptiska röster höjts genom åren — och då inte främst

=====

*I sanningens namn måste nog också konstateras att f n tycks förbundens ekonomiska resurser stå i proportion till bredden på aktiviteterna.*

=====

av rädsla för otillbörlig styrning av verksamheten, utan mer för att feta anslag kan tänkas passivisera medlemmarna).

c) RFHL har varit klart mest framgångsrikt i det här anslagssökandet. Förbundet, ett 25-tal lokalavdelningar och lika många boendekollektiv (som man är huvudman för) omsätter årligen flera miljoner kronor. Övriga R-förbund rör sig med väsentligt blygsammare summor.

I sanningens namn måste nog också konstateras att f n tycks förbundens ekonomiska resurser stå i proportion till bredden på aktiviteterna. Men det har inte alltid varit så. Under t ex KRUM:s första år jobbade man helt utan anslag från det offentliga och man litade uteslutande till frivilliga insatser och ändå blev mycket utträttat — och då främst på det opinionsbildande området. RFMT:s verksamhet under åren 1970—71 är ett liknande exempel.

### **Kontaktverksamhet och boendekollektiv**

Exempel på konkreta, kontaktskapande aktiviteter — som i bästa fall också kan fungera som alternativ till konventionell vård.

RFHL är onekligen den organisation som genom åren satsat mest och också mest genomtänkt på den här typen av verksamhet. Det började med

● *Kontaktmannaverksamheten*, vilket innebar att för varje knarkare som med RFHL:s hjälp ville lägga av knarkandet utsågs två kontaktmän, som i olika avseenden skulle hjälpa och stötta missbrukaren i hans strävan att bli en f d missbrukare.

● *Intensivterapi* lanserades först av aktivister inom RFHL. Innebär att en icke missbrukare och i övrigt lämplig person far ut på landet, till en skärgårdsö eller stuga i fjällen exempelvis, tillsammans med en missbrukare för att sedan, 24 timmar om dygnet, under två till fyra veckor gnuggas tillsammans i en synnerligen intensiv kontakt, en kontakt som självfallet måste följas upp efter hemkomsten.

● *Samtalsgrupper och besöksgrupper*. De förra oftast ute i lokalavdelningarna. De senare främst på ungdomsvårdsskolor och fängelser.

~~~~~  
På de första medlemskorten skrev vi t o m ut att "målsättningen var att varje frigiven skulle mötas på fängelsetrappan av en KRUM-are".  
~~~~~

● *Studiecirklar* på anstalterna. Under 1975—76 har t ex Pockettidningen R:s nummer "Vändpunkter — sex berättelser om att klara sig" studerats av drygt 1 000-talet intagna i cirklar på olika anstalter. Brottsförebyggande rådet hjälpte till att finansiera en extraupplaga av numret.

● Ett 25-tal *boendekollektiv* (av varierande utformning) och fyra *behandlingshem* är RFHL huvudman för. Kollektiven, som kommit till på senare år, är något av det bästa organisationen någonsin initierat.

● *Kontaktcentrum* drogs igång i Stockholm för några år sedan i samarbete med personal från narkomanvårdsklinikerna vid Långbro sjukhus. Man bedriver uppsökande verksamhet på stan bland främst opiatmissbrukare — en kategori missbrukare som mer traditionella behandlingsenheter haft svårt att få kontakt med. Kontaktcentrum, med lite olika organisatorisk uppbyggnad, finns idag på ytterligare nio orter.

För RFHL har flera av de här aktiviteterna karaktären av experimentverksamhet och tanken är att de initiativ som faller väl ut så småningom ska tas över av samhället (vilket också helt nyligen skedde med exempelvis Kontaktcentrum i Stockholm).

RSMH har oftast gått ut mer opretentiöst och samlat sina medlemmar kring lite mer traditionella aktiviteter i klubblokaler, typ cirklar och seminarier, levande verkstad samt "öppet-hus-verksamhet", framförallt till långhelgerna då ångesten och ensamheten ofta känns som värst. Dessutom bedrivs kvalificerad gruppterapeutisk verksamhet i RSMH:s regi.

KRUM däremot startade upp rätt pampigt med sin, som det då kallades, "länklänkande verksamhet". På de första medlemskorten skrev vi t o m ut att "målsättningen var att varje frigiven skulle mötas på fängelsetrappan av en KRUM-are". Besvikna frigivna, som hade tagit oss på orden och

trott att vi omgående skulle kunna infria den stliga målsättningen, tvang oss att raskt trycka upp en ny omgång medlemskort där programmet uttrycktes i något nyktrare ordalag.

De första åren höll också Göteborgs- och Stockholmsavdelningarna på att bryta nacken av sig med en helt orealistisk "öppet-hus"-variant i de nya lokalerna. Eftersom den officiella frivårdsapparaten bommar sina kontor klockan 17 flertalet vardagar och håller stängt också lördagar och söndagar skulle naturligtvis KRUM hålla öppet just dessa tider. Varpå lokalerna snabbt fylldes med fångar på permission och deras nymuckade kamrater — ofta i icke alltför god kondition.

Att i sådana situationer enbart vara hänvisad till frivilliga krafter höll inte, i varje fall inte i längden (men visst lärde vi oss mycket och fick många handfasta belägg för vilka enorma, otillfredsställda kontaktbehov som dessa kamrater levde under). "Öppet-hus-verksamheten" fick alltså varvas ner successivt och så småningom övergick samtliga avdelningar till enbart sk "strukturerad verksamhet", dvs cirklar, debatter, stormöten, au- och styrelsemöten.

Genom åren har också åtskilliga brevvänner förmedlats in på kåkarna via KRUM — en verksamhet som naturligtvis varit till stor glädje för många och i enstaka fall lett till att livslånga vänskapsrelationer uppstått — men som också förorsakat åtskilliga problemsituationer som vederbörande — till följd av naivitet och okunskap — haft svårigheter att reda ut.

Under senare år har KRUM:s kontaktverksamhet i stort sett koncentrerats till samtalsgrupper och studiecirklar inne på fängelserna. Och det är också uteslutande för denna verksamhet som KRUM årligen får några tusen i statsbidrag (har varierat mellan 20.000: — och 40.000: — per år).

Så långt exemplen på konkreta, kontaktskapande, aktiviteter.

### **I opinionsbildningen har de flesta metoder prövats**

Och så något om de opinionsbildande aktiviteterna. Först en "listning" av mer konventionella metoder i arbetet och sen något om vad en del

Under enbart året 1969 kom tre långfilmer på biograferna — av Janne Halldoff, Clas Fellbom och Vilgot Sjöman — alla med budskap som låg i linje med KRUM:s syn i de här frågorna.

brukar kalla "utomparlamentariska metoder". Det mesta har tillämpats inom samtliga förbund.

- Remisser, skrivelser, uppvaktningar.
- Cirklar och annan intern studieverksamhet, på anstalterna och i klubblokaler.
- Offentliga debatter, teach-ins, kurser och seminarier.

- Förmedling av föreläsare — helst då personer med egen erfarenhet av vårdapparaten — till skolor, föreningar etc.

- Framställning av egna skrifter och publikationer, bildband, kortfilm (t ex om LTO), utställningar.

- Debattboksproduktion — några i egen regi, men flertalet efter "inspiration i kulisserna". Exempel: Bara under åren 1966—72 utkom ett 25-tal kriminalpolitiska debattböcker. Vid tillkomsten av flertalet av dessa var KRUM-aktivister inblandade, som författare eller som idégivare och inspiratörer.

- Inspirera andra att göra teaterpjäser, biograf- och TV-filmer. Exempel: Under enbart året 1969 kom tre långfilmer på biograferna — av Janne Halldoff, Clas Fellbom och Vilgot Sjöman — alla med budskap som låg i linje med KRUM:s syn i de här frågorna (Sjömans "Ni ljuger!" producerades — både under planeringsstadiet och själva inspelningarna — i direkt samarbete med f d fångar och andra KRUM-aktivister).

- Systematiskt upparbetande av dagspress- och andra massmediakontakter.

- Samarbete med vissa yrkeskategorier och andra organisationer. Exempel: I kampanjerna mot LTO (Lagen om tillfälligt omhändertagande) och mot vuxentvånget i Socialutredningens principbetänkande gick R-förbunden samman med bl a Socialchefernas förening, Socionomförbundet, Länkarna och Verdandi.

- Appellmöten, gatuförsäljning, gatuteater.

- Demonstrationer — inklusive spontana utan förhandstillstånd från polisen.

- Hunger- och/eller arbetsstrejker på anstalterna — som då backas upp av förbunden och dess lokalavdelningar.

- Passivt motstånd, ordervägran — också det huvudsakligen på anstalterna. Förekommer dagligen, men sällan i organiserad form.

- Framställande av förbjudna kåk-tidningar, t ex Hall-bladet och Betong-bladet på Kumla. Går till så att manusen smugglas ut från fängelserna och sen framställs tidningarna ute i samhället.

Apropå strejkerna — som ju till en början var synnerligen framgångsrika, gav stort eko i massmedia, och ledde till de beramade centrala förhandlingarna på Österåker- och Kumla-fängelserna — bör nog sägas att dessa metoder i det långa loppet tycks ha sina begränsningar, av bl a följande skäl:

a) Massmedia tröttnar, händelser som första gången de inträffar hamnar på dagstidningarnas förstasidor, bedöms inte ens vara värda en insidesnotis när de inträffar för tionde gången.

b) Kriminalvårdsstyrelsen och fängelseledningar lär sig efter hand nya tekniker för att punktera och splittra fångarnas kamp, t ex: fångarna låses in en och en på sina celler hela dagarna så länge strejken varar, upplysningar om hur strejken uppfattats på andra anstalter eller ute i samhället släpps inte fram, t ex genom att tidningar och radioinslag som speglar strejkens förlopp censureras.

c) Fångar som uppfattas som strejkledare eller presumtiva sådana hårdisoleras på specialavdelningar, typ Kumla-bunkern, eller förflyttas ständigt mellan olika fängelser för att förhindra att de "rotar sig" på en anstalt och får förtroendeuppdag i fångarnas organisationer.

d) I takt med att de s k "fabriks-fängelserna"

*Kriminalvårdsstyrelsen och fängelseledningar lär sig efter hand nya tekniker för att punktera och splittra fångarnas kamp.*

blir allt färre — dvs fängelser vars verksamhet är uppbyggd på rationellt industriarbete med löfte om leveranser av produkter på vissa bestämda tider till olika företag och myndigheter ute i samhället — så blir strejkerna också allt mindre hotfulla för systemet. När ledningen inte längre behöver oroas av att utlovade leveranstider spricker, så försvagas självfallet fångarnas förhandlingsläge. Ledningen kan i godan ro vänta ut strejkens upplösning — vilket numera också är den dominerande taktiken.

Sammantaget gör detta att fångarna fått allt svårare att använda strejken som ett framgångsrikt vapen i kampen för nödvändiga reformer.

### Vad har då uträttats under 10 år?

Vad är det då för frågor som de olika R-förbunden främst jobbat med under sina första 10 år? Och vilka resultat har uppnåtts? Först något om RSMH. Spaltar kraven och aktionerna på tre grupper: ① Helt eller nästan helt framgångsrika, ② Utveckling på gång åt rätt håll och ③ Misslyckanden.

#### Framgångar

- Har lyckats bryta det tidigare generella förbudet mot att patienter på mentalsjukhusen pratade om politik, religion eller om sina sjukdomar med varandra.

- Har accepterats som officiell remissinstans.

- Kampen mot den s k "sociopat-utredningen" (ihop med övriga R-förbund) framgångsrik. Löften om att det inte ska bli några fler Karsudden eller specialkliniker för vad som numera kallas "särskilt vårdkrävande klientel" (f d "psykopater" och f d "sociopater").

- Krävde tidigt att samhället skulle ta ansvar för en bättre och utvidgad utbildning av psykoterapeuter. Det är nu på gång.

- När polis måste tillkallas för att med tvång hämta någon i en bostad så ska det ske av civilklädd personal. Tillämpas numera allt oftare i Stockholm och andra kommuner är på gång.

#### Utveckling på väg i linje med vad RSMH krävt

- Front mot det ensidigt medicinskt/biologiska

Senast till 1984 bör alla de gamla stora mentalsjukhusen vara nedlagda.

synsättet på sjukhusen och inom psykiatrin i stort.

- Bryta läkarnas allmakt — mer inflytande för patienterna och den lägre personalen.

- Skepsis mot den praxis för medicinering som gäller på många håll. "När läkaren inte vill, förmår eller hinner använda käften, delar han ut piller istället", som docent Karl-Erik Törnkqvist en gång uttryckte det.

- En mer realistisk läkarutbildning, dvs en utbildning mer förankrad i verkligheten. Införandet av AT-läkarna är en utveckling åt rätt håll.

- Senast till 1984 bör alla de gamla stora mentalsjukhusen vara nerlagda. I linje med vad en utredningsgrupp inom Socialstyrelsen föreslog härom året. Sen en tid är det också stopp för inrättandet av nya slutna avdelningar på sjukhusen.

- Patienterna ska ha oinskränkt rätt till insyn i sina journaler. Den gamla motsatta praxisen har mjukats upp på senare år.

- Varje landsting bör ta ansvar för alla "sina" patienter och inte som nu, mot en viss avgift, sända bort dem långt från sina hemorter. Har hittills främst drabbat de "särskilt vårdkrävande" och psykiskt utvecklingsstörda.

- Inrättande av lokalt förankrade patientombudsmän — helst någon på varje sjukhus — som inte får ha sjukhushuvudmannen som uppdragsgivare. Snarare då en patientorganisation av typ RSMH.

#### Exempel på frågor där ännu inga framgångar nåtts

- Vårdavgift för utförsäkrade — kämpade förvägs för att alla skulle få behålla minst 15 kr per dag.

- En mänskligare förmynderskapslagstiftning — bl a har man krävt att vederbörande ska få behålla rösträtten, att ärendena omprövas varje år samt utbildning av förmyndarna — hittills helt utan framgång.

## Många viktiga indirekta effekter

Och så till KRUM. Men här väljer jag en något annan skiktning av effekter, resultat eller förändringar som inträffat inom kriminalpolitik och kriminalvård sedan KRUM bildades. Om sen KRUM-folket ska ha äran av allt detta kan säkert diskuteras, men nog har man — direkt och indirekt — haft ett icke föraktligt inflytande på den utveckling som skett. Låt oss börja med de

### *Direkta effekterna*

○ När KRUM startade hösten 1966 fanns det 5 000 fångar och 23 000 var föremål för s k frivård (villkorligt frigivna och till skyddstillsyn dömda). När detta skrivs har vi drygt 3 000 på fängelserna och 16 000 i frivården. Enligt förra justitieministern var målsättningen att vi bara skulle ha ca 700—800 fångar nån gång in på 80-talet.

○ Under andra hälften av 60-talet gick 90 procent av kriminalvårdens totala resurser till fängelsesidan och bara 10 procent till frivården. Idag har frivården proportionellt sett fördubblat sina resurser. Samtidigt har övervakningstiderna överlag kortats.

○ Kumla-fängelset var tänkt få sex eller sju efterföljare. Riksdagen hade fattat principbeslut om detta. Under KRUM:s första år satsades nästan alla opinionsbildande resurser på att stoppa dessa utbyggnadsplaner. Kampanjen hade total framgång. Inte ens Österåker-fängelset (som redan hade börjat uppföras 1966) byggdes färdigt mer än till hälften av sin tänkta storlek. Och när Lennart Geijer tillträdde som ny justitieminister kom den formella bekräftelsen på den nya politiken: Inte ett nytt slutet fängelse inom överskådlig framtid! I linje därmed avvecklades Fångvårdens byggnadskommitté, det speciella statliga organ som skulle ansvara bl a för Kumla-seriens förverkligande.

.....  
*Kumla-fängelset var tänkt få sex eller sju efterföljare. Riksdagen hade fattat principbeslut om detta.*  
.....

○ Nya lagar och en förändrad praxis i tillämpningen av lagarna, i liberaliserande riktning, har genomförts för majoriteten av landets fångar. 1966 satt 2/3 av landets fångar på slutna fängelser och 1/3 på s k kolonier. Idag närmar vi oss det motsatta förhållandet. Andra exempel: Ingen brev- eller telefoncensur. Fler och längre besök. Fler permissioner. Möjlighet att få avtjäna delar av straffet på något juste behandlingskollektiv eller liknande. Väsentligt mer frigång. Lite bättre betalt för utfört arbete (på några anstalter s k marknads-mässig lön). Större chans till studier. Mindre ofta isolering. Några s k semesterfängelser inrättades och — kanske viktigast av allt — fångarna fick vissa möjligheter att organisera sig i s k förtroenderåd (även om det arbetet ofta saboterats eller i varje fall försvårats av vissa rigida fängelseledningar).

○ KRUM:s avvisande hållning till den s k behandlingsideologin — alltså tanken att bara fängelserna tillfördes ett tillräckligt stort antal beteendevetare (kuratorer, psykologer, läkare) så skulle också rehabiliteringsresultaten bli väsentligt bättre — har anammats i allt vidare kretsar (Geijer, Martinsson, Brottsförebyggande rådet och nu senast av riksåklagaren).

○ 1966 hade inget politiskt parti eller ungdomsförbund egna kriminalpolitiska program. Sedan flera år har nu alla det.

○ Den kriminalpolitiska debatten, i massmedia och annorstädes, har hållits igång i nu drygt 10 år.

*Indirekta resultat* (som också har sina motsvarigheter inom RSMH:s och RFHL:s verksamhetsområden):

■ Fångarnas (eller patienternas) eget uppvaknande — kraven på att få organisera sig, bilda förtroenderåd, och den vägen ställa krav på överheten. Hungerstrejkerna i slutet på 60-talet var — vad vi känner till — fånghistoriens första ideologiskt betingade strejker (vid tidigare obstruktioner eller strejker hade det undantagslöst gällt krav om bättre mat). Och strejkerna var verkligen fångarnas eget verk (även om nojiga myndighetspersoner ofta ville skylla dom på KRUM). Där emot kan man väl konstatera att de första och

.....  
*Före 1966 var det synnerligen ovanligt att fångar eller f d fångar framträdde i massmedia. Och om det nån gång hände så var det alltid med stora svarta lappar för ansiktet.*  
.....

bäst organiserade strejkerna genomfördes på fängelser där KRUM sedan några år kontinuerligt haft samtalsgrupper igång.

■ Före 1966 var det synnerligen ovanligt att fångar eller f d fångar framträdde i massmedia. Och om det nån gång hände så var det alltid med stora svarta lappar för ansiktet. Den situationen har på senare år förändrats radikalt. De positiva effekterna av detta kan säkert inte övervärderas. Hundratusentals människor har därigenom tvingats omvärdera sina föreställningar om "dom" och "oss", att det näst intill var en annan sorts människor som befolkade våra fängelser.

Dessutom har den här utvecklingen tvingat fram en ny policy bland journalister i gemen. När text en konflikt inträffar på ett fängelse är det idag en självklar sak för reportern som får uppdraget att intervjua båda parter, dvs redovisa både fängelseledningens och fångarnas version av händelsen och de bakomliggande orsakerna till den. På 60-talet hände aldrig detta. Då var det en lika stor självklarhet att enbart nöja sig med direktörens kommentar.

■ Förr var det ovanligt att fångvårdsfrågor diskuterades på skolor, ungdomsgårdar och i föreningar och hände det nån gång så var det uteslutande inom fångvården anställda som inbjöds som föreläsare. Idag är förhållandet det motsatta och föreläsarna är ofta tidigare straffade. Några frigivna kan nästan helt försörja sig på en sån här föreläsningsverksamhet.

### **Motgångar — några exempel**

● De chockartade höjningarna av straffsatserna för grovt narkotikabrott i slutet av 60-talet. Inom loppet av fyra år höjde man, i några etapper, maximistrafet från 1 år till 10 års fängelse. När narkotikahysterin var som värst i dagspressen åren 1968—1969 (med främst dr Nils Bejerot som

effektiv påtryckare) förmådde inte KRUM sätta emot tillräckligt effektivt. Och snabbt. Expressens enorma hetskampanj hösten -68 (som resulterade i ett sk katastrofmöte med regeringen mellan jul och nyår samma år) hade vi ingen chans att balansera med motinformation på annat håll.

● Senare års skärpta sk differentiering av fångarna, vilken innebär — enkelt uttryckt — att snälla och försynta fångar (dvs en majoritet fångar) fått det lite bättre, lite mer sk förmåner. Medan kriminalpolitiskt aktiva fångar, dvs "bråkiga" och "obstinata" fångar fått det betydligt kärvare än förr (sätts på specialavdelningar, förflyttas mot sin vilja till andra fängelser osv).

● De ständigt accelererande anslagen för att effektivisera polisen, de blir fler till antalet och alltmer militärt utrustade.

● Införande av Lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO). Det var ett svårt nederlag som den annars så resonable Lennart Geijer där tillfogade samtliga R-förbund.

### **Före 1965 — enbart repression**

Till sist något om RFHL. Initiativtagare var journalisten Frank Hirschfeldt. Han och hans medarbetare drog igång organisationen som ett svar på den ensidigt repressiva linje som myndigheterna slagit in på i narkotikafrågan.

När amfetaminmissbruket började bli ett verkligt problem under åren 1963—65 — främst bland vissa ungdomsgrupper i en utsatt emotionell och social situation — reagerade huvudstadens ansvariga med att tillsätta en speciell narkotikaåklagare och en särskild grupp poliser som enbart skulle jaga knarkare. Målsättningen med jobbet var enkel: In med knarkarna på fängelserna! I övrigt stod myndigheterna helt handfallna.

1965, när RFHL startade, existerade inte ett enda vettigt behandlingserbjudande för Stock-

.....  
*1965, när RFHL startade, existerade inte ett enda vettigt behandlingserbjudande för Stockholms-regionens narkotikamissbrukare. Bara stenhård repression.*  
.....

holms-regionens narkotikamissbrukare. Bara sten-  
hård repression.

Som tidigare nämnts drog RFHL igång efter  
två huvudlinjer:

1) *Opinionsbildning* mot den förda narkotika-  
politiken och ett envist upprepande av tesen att  
all framgångsrik behandling eller vård måste  
bygga på frivillighet, att det är en absurd tanke  
att man ska kunna tvinga någon att varaktigt läg-  
ga av ett missbruk som han eller hon själv känner  
för att fortsätta.

2) *Egna behandlingsexperiment* som man — om  
de faller väl ut — försöker "sälja" till myndig-  
heterna (exempel på dylika experiment har getts  
tidigare i artikeln).

Vilka resultat har då uppnåtts? Ja, först ska  
kanske sägas att många av de framgångar som  
nyss knöts till KRUM:s verksamhet i hög grad  
relaterar också till RFHL:s aktiviteter. Men en  
kamp som i hög grad är knuten specifikt till  
RFHL och dess grundare är kampen mot hela  
den narkotikapolitiska filosofi, vars främsta och  
mest kända företrädare är polisläkaren Nils Beje-  
rot.

Den kampen blev både lång och häftig — och  
med många personligt bittra utfall mellan huvud-  
kombatanterna Hirschfeldt och Bejerot. Men vad  
som av många kom att uppfattas mest som en  
inflammerad personstrid stod verkligen för två  
vitt skilda synsätt i narkotikafrågorna — ja, mer  
än så: för en människosyn så diametralt olika att  
de aldrig kan mötas.

Sedan några år är också "Bejerot-linjen" på  
reträtt i allt vidare kretsar. Inte ens Bejerot själv  
— och än mindre hans meningsfränder alltifrån  
överläkarna på landets mentalsjukhus till socia-  
listerna kring tidskriften "Drog" (numera SSUH:s  
officiella organ) — vidstår idag sina tidigare upp-  
fattningar i de gamla stridsfrågorna, i varje fall  
inte i sin ursprungliga tappning.

(Jag syftar här på vad man i RFHL-kretsar  
kallat Bejerots fem myter, nämligen påståendena  
om att ① narkotikan sprider sig som en farsot  
som drabbar alla som kommer i dess väg, den s k  
epidemiteorin; ② att hasch alltid är inkörsport  
till tyngre narkotika; ③ att det går att skilja på

langare och missbrukare; ④ att tvånget i vården  
måste vara långvarigt samt ⑤ att den etablerade  
missbrukaren egentligen är obotlig.)

Personligen anser jag det vara en framgång av  
största betydelse att de här vulgära och i grunden  
felaktiga uppfattningarna — som ju utgjorde kit-  
tet i t ex dagspressens hetskampanjer hösten 1968  
— idag är i det närmaste utmönstrade ur debat-  
ten.

I kommunernas och landstingens konkreta vård-  
program för narkotikamissbrukare har också  
RFHL-linjen haft full genomslagskraft. Nästan  
alla behandlingsenheter arbetar idag med frivil-  
ligheten som grund. Och när Socialstyrelsen för  
några år sedan gav ut sin första riktiga policy-  
skrift i ämnet, "Behandling av narkotikamissbru-  
kare", så anslöt den sig i allt väsentligt till de syn-  
sätt som RFHL företrädar.

Beträffande bakslag i verksamheten så har väl  
RFHL att redovisa i stort sett samma motgångar  
som gäller för KRUM. Samt att det bara är ca  
10 procent av kommunerna som alls velat satsa  
på egna behandlingshem. Det gör också att vänte-  
tiderna till de få som finns ibland kan bli upp  
emot ett år.

### **Fyra olika förbund — är det inte symtom- tänkande?**

När vi kommit så långt i presentationen av R-  
förbunden förvånar det mig inte om någon ställer  
sig frågan: Men varför fyra olika förbund? Och  
som kanske rent av konkurrerar om själarna,  
dvs om presumtiva medlemmar? Är inte den här  
organisationssplittringen just ett utslag av det  
symtomtänkande som R-förbunden i så många  
sammanhang säger sig vara motståndare till?

Personligen tycker jag att sådana frågor är be-  
rättigade. Även om det naturligtvis alltid går att  
hänvisa till att splittringen har sin "historiska för-

~~~~~  
*Är inte den här organisationssplittringen just  
ett utslag av det symtomtänkande som R-för-  
bunden i så många sammanhang säger sig vara  
motståndare till?*  
~~~~~

*Ingen annan tidskrift lägger tonvikten på hur klienterna själva uppfattar sin situation, redovisar deras upplevelser och erfarenheter.*

klaring". Man startade med ett halvårs mellanrum, ingen ansåg sig vid den tidpunkten orka med att "greppa hela kakan", totalt sett blir myndighetenas anslag större om man söker pengar separat, osv, osv.

De här frågorna ger mig också en naturlig anledning att komma in på Pockettidningen R — de fyra förbundens gemensamma opinionsbildande organ. Tidningen (som egentligen är en bok och utkommer med sex temanummer om året) startade nämligen utifrån följande tre huvudmålsättningar:

1) Genom att gå samman om en publikation och oftast välja teman som går tvärs mellan förbunden, dvs som är lika angelägna för alla förbundens medlemmar, ger vi kontinuerligt argument för att samhällets envisa särbehandling av människor efter symtom (olika lagstiftning, olika anstalter, olika eftervård) är felaktig. Det har varit rätt lätt att visa att det är mycket mer som förenar i dessa gruppers problem och totala livssituation än som skiljer dem åt. Det är t ex ofta tillfälligheter som avgör om man vid ett visst tillfälle hamnar på den ena eller andra sortens anstalt (läs torken, hispan eller kåken).

2) Ge röst åt de "vårddrabbade" själva. Alla andra tidskrifter och publikationer på det social- och kriminalpolitiska området är antingen organ för olika yrkeskategorier (typ "Socionomen", "Socionomförbundets tidskrift" och "Psykolognytt") eller för olika verk och myndigheter (typ "Socialnytt" och "Socialt forum"). Ingen annan tidskrift lägger tonvikten på hur klienterna själva uppfattar sin situation, redovisar deras upplevelser och erfarenheter. Inom R-förbunden anser vi att dessa "upplevelsesanningar" är en typ av expertutlåtanden som måste tas på väsentligt större allvar när framtidens social- och kriminalpolitik ska utformas.

3) R-tidningen ska vara en icke-akademisk och icke-teoretisk publikation, möjlig att tillägna sig

för alla som hjälpligt lärt sig läsa svenska språket. Alltför många tidningar och tidskrifter på vänsterkanten formulerar sig idag på ett sätt som lämnar dem utanför, vars problem man sysselsätter sig med och vill vara solidarisk med.

Det har också gått bra för Pockettidningen R. I varje fall om man bedömer utifrån läsintresset. Efter första utgivningsåret, 1971, hade vi 2 700 prenumeranter. Idag, mot slutet av 1976, har vi passerat 12 000 prenumeranter. Och lösnummerförsäljningen, hos bokhandlare och numera också Pressbyråkiosker, har utvecklats likartat. Den tryckta totalupplagan är nu 25 000 ex av varje nummer.

Vilka det är som läser R vet vi inte riktigt. Ingen ordentlig undersökning har gjorts. Vi tror att i varje fall huvudparten av prenumeranterna är folk som på ett eller annat sätt har användning för R i sin yrkesutövning. Och det tycks gälla socialarbetaren på fältet lika väl som toppbyråkraten i Socialstyrelsen. Vad vi vet är att vi de allra senaste åren ökat kraftigt ute på snart sagt alla typer av skolor, om också snabbast på socialhögskolor och vårdyrkesskolor.

Fångarnas och patienternas egna prenumerationer till rabatterat pris har hela tiden utgjort ca 10 procent av den totala prenumerantstocken. En gallup på ett stort slutet fängelse och ett mentalsjukhus visade dock att varje exemplar vandrade från cell till cell och sal till sal och lästes, helt eller delvis, av i genomsnitt tio intagna.

### **R-förbunden — de nya folkrörelserna**

Hur ser då framtiden ut för R-förbunden och andra liknande klientorganisationer? Ja, det är alltid svårt att sia, särskilt om framtiden, har någon lustigkurre sagt. Men det är inte ovanligt att människor, också utanför våra egna led, uppfattar R-

*Alltför många tidningar och tidskrifter på vänsterkanten formulerar sig i dag på ett sätt som lämnar dem utanför, vars problem man sysselsätter sig med och vill vara solidarisk med.*

förbunden som en ny typ av folkrörelse. Naturligtvis ska vi akta oss noga för att förhåva oss, men nog vill vi väl själva påstå att det är rörelse i våra rörelser — någonting som allt oftare efterlyses för flera av de gamla etablerade folkrörelserna.

Om sen de fyra R-förbunden i en nära framtid kommer att gå samman eller inte, tors jag inte ha någon bestämd uppfattning om. De flesta principiella och ideologiska skäl talar därför. Vissa ekonomiska och andra handfasta praktiska förhållanden tycks tala däremot.

Men ett tycks de flesta vara överens om: På lokalplanet — i varje fall utanför de tre största städerna — skulle effektiviteten öka vid en sammanslagning. Att fyra förbund ska etablera sig i olika lokaler och konkurrera om samma presumtiva medlemmar i landsortsstäder av ordinär storlek är naturligtvis orationellt och borde inte kunna försvaras i längden. En utveckling mot att dela på lokaler och även i övrigt samarbeta allt intimare är också på gång på alltfler orter.

## Klientdemokrati – klienternas eget verk

Mats Hulth

Klientdemokratin måste utvecklas genom klienternas egna insatser. Klientorganisationerna måste också aktivt engagera sig i själva vården. Det kan ske genom ett samarbete mellan organisationerna och kommunerna.

Detta är ett par teser som Mats Hulth utvecklar i denna artikel. Två problem i det sammanhanget är risken att organisationerna "kommunaliseras" och situationen för de klientgrupper som inte har förmåga att själva organisera sig och hävda sina intressen.

Mats Hulth är nyblivet socialborgarråd i Stockholm.

flera år efter det att jag lämnat mitt uppdrag så blev resultatet inte mycket mer än välvilliga fraser och utslätade formuleringar. Det misstag jag som motionär gjorde var att jag inte hade haft någon kontakt med de berörda, nämligen patienterna själva och deras organisationer. Landstinget som besvarade motionen gjorde samma misstag.

Jag tror därför att ett införande av klientdemokrati i vårt land i första hand kommer att bli klienternas eget verk. De är nämligen klienterna själva som bäst ser vilka brister som finns i klientdemokratin för deras del.

Klientorganisationerna befinner sig idag i samma läge som arbetarrörelsen gjorde när man formulerade kraven rösträtt och åttatimmarsdag. Dessa reformer genomfördes efter lång och mödosam kamp. Kravet på klientdemokrati formulerades nu av våra klientorganisationer. Det är deras kamp och deras krav. Vi politiker ska lyssna och försöka hjälpa till så gott vi kan.

När jag satt som ledamot av Stockholms läns landsting lade jag en motion som krävde att landstinget skulle införa s k patientdemokrati. Motionen ledde till sedvanliga utredningar och promemorior. När motionen besvarades i landstinget